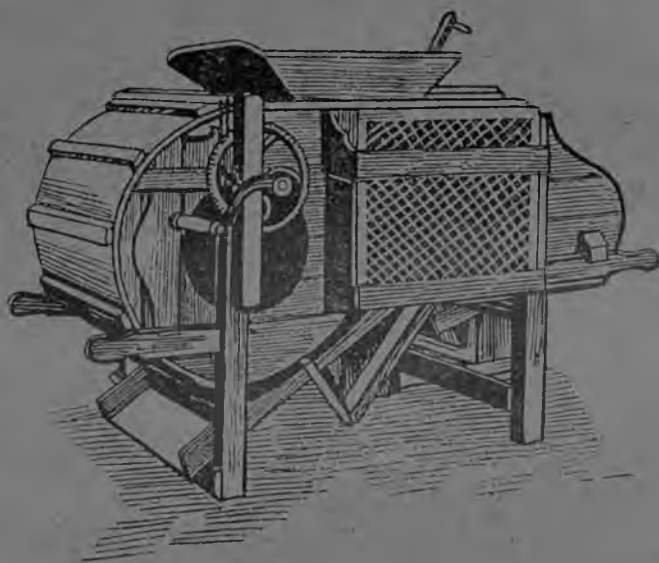

~~1929~~
~~161~~

С. А. ЖЕРШОВ

Көйдүс-жылыг, да көзөм-жылыг

КОМИ ЫГА ЛЕЗАН-ИН
Сыктывдинкар — 1928

1000

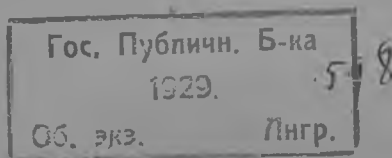
Коми-3

2-1062

С. А. ЈЕРШОВ.

Көждысјас-јылыс да көзөм-јылыс

Коміон лөсөдіс **Г. Г. Тропімов.**

КОМІ ҢҒА ЛЕЗАН-ИН
Сыктывдінкар—1928.

Типограф. Коми Издательства. г. Устьысьольск.

Облит № 407

Тираж 2000.

Кушом кӱдӱсӱн мӱан ӱнӱ, кӱӱӱны.

Пӱштӱ бӱдлачн му-ужалыгжасыд (крестана-ыд) асланыс муяс-вылыс бостӱны омӱлик урожај: погни тугаӱс, турун-јог-кӱдӱс-сора, унжыкысӱ омӱла-чужана.

Вӱдласӱм-гертӱ, Вӱлӱгдаса губернаын крестана су (ружӱг)-пышкын бӱд-со-тувјын (пунтын) овлӱ ӱтӱсан комын-тувјӱӱ бӱдсама-пӱлӱс јогыс, бӱд со-тув зӱр-пышкын кык-тувоан кык-кӱкјамыс тувјӱӱ, ӱд-пышкын јогыс нӱшта-нын уна. Владӱмирскеј губернаын-пӱ крестана су-пышкад зев-жӱ уна јогыс, уна ужпӱн, дај суыс омӱла чужӱ. Мукӱд губернајасын сӱзӱ-жӱ: шуам, Рязанскеј, Тульскеј, Орловскеј губернајасын поснӱдӱк-крестана-овмӱсад зӱрыд поснӱ, кокнӱ туга, јогӱг; војнаӱ базар-вылын сещӱм зӱрыслӱн доныс сулалӱс 1—2 урӱн кӱло донтӱмжык бур,гырыг-овмӱсса зӱр-гертӱ.

Сещӱм кӱдӱсӱсӱ, сојан-вылӱ весӱг омӱла тужӱ, ӱ кӱӱӱны сесса унжыкысӱ муяс-вылад. Ставӱн бытӱкӱ нарогнӱ шеныштӱчӱны јӱз-костса пӱслӱвӱчаыс: „мыј кӱӱан, сӱжӱ ӱ вундан“, лӱбӱ: „омӱл кӱдӱсыс ен вӱдчыс бур-јывмӱс“. Некод

оз төждыө бурмөдны көјдыссө, воыг-воө көзöны омöлык, жог-сора көјдысөн. Ферт-өд сөгга жебы-нык көјдыссыд жебынык і урожајд воө.

Кад-нын крестаналы буржыка виқодлыны көјдыснысө бурмөдөм-вылө, вöчнысө тајө абу гөкыд.

Кущөм көјдыс поғө шуны бур көјдысөн?

Көјдысыд мед вöли чужана. Тугыд-кө (очыд) му-пыцкад оз чуж, ферт, сјјө көза-вылө оз туж, вес шыблалөм лөө му-вылад, некущөм урожај оз во.

Чужтөмлуныд көјдысыдлөн овлө уна-помкаыг. Воэ вундөм һаһ, либө воөм-бөрас вундөм, да вундөм-бөрас-кө сјјө дыр сулалас му-вылын, зера повофда-понда,—тугыд лөө-нын омöла чужана. Овлöны војас, кор мича, кос повофда-бөрын бура воөм һаһ вундигөн зерласө; һаһыд дыркежлө колө му-вылад идравтөг, туөыс веог чужны пондас,—сещөм војасад көјдысыдлөн ичөт-жө лөө чужанлуныс. Көјдысыд воштө чужанлунсө нөшта рынышын вывті ыжыд жарөн һаһтө шу-пөдөмла-і.

Јөртөдө кистөм туг вермас-жө воштыны чужанлунсө; туссө-кө кистөма бура когтытөг, сјјө шоналө, шөрыс да пыдöсыс јонжыка, сы-понда воштө чужанлунсө. Мед ескөн таіикөн ез ло, јөртөдад колө кистны бура-козтөм туг, ваыс ме-дым ез вөв 10-12 прөчентыг унжык. Овльвлө і сјјі: косөн пунктөм тугысвермас амбарас-нын шыкыны, вегкалө-кө сетчө ул-сынөд.

Тулысын-кө поводда вежлагö—кор шоныд, кор вывті көзүд,—көјдыс-вылад секі пуккө лыс-ва-код-ва. Сещөм васөдыс-кө көјдыс-вылад дыр пукалас, көјдысыд кутас аслыс гамөн овны, веж-ласны, сесга вермас бакшасны дај сігмыны.

Колө со кызі вөчны: бура космытөз көјдыс-тө јөртөдәд оз ков ідравны,—војдөр колө бур-жыка төлөдны, віны кос-сынөда-інын. Бура ко-стөм-төлөдөм-мыгті көјдыстө колө візны гөгөр-бок тупкөса-інын, медем төв-ні, ва-ні сетчө не-кущөма ез сіз.

Сіз-лі, тақ-лі, быд крестәнілөн вермас ло-ны омөла-чужана көјдысыд. 1902-өд вога уро-жај відлалөм-серті, Владімірскеј губернаын кре-стана су-пые шөрвыјөн быд 100 туг-вылө пе-тавлөма сөмын 87 туг, мөд-ногөн-кө шуны, суыс-лөн чужанлуныс вөлөма 87 прөцент.

Мукөд уездјасас сіјө-жө губернаын чужанлу-ныс тугыслөн вөлөма нөшта-на улын: Покров-скеј уездын вөлөма сөмын 77 прөцент. Некеы-мын уездын Владімірскеј губернаын-жө сіјө во-ас чужанлуныс суыслөн вөлөма сомын 14 прө-цент, быд 100 тугыс чужыгыс вөлөма сөмын 14. Вөлөгдаса губернаын 1908 вога урожајыс чу-жанлуныс гулөн вөлөма 17 прөцентсаң 100 прө-центөз. Зөрлөн сіјө вога урожајыс-жө чужанлу-ныс вөлөма 18-саң 99 прөцентөз.

Көјдысыдлөн чужанлуныс абу-на буржык і өніја-кадын.

Череповетскеј губерњаын, Череповетскеј уездын 1923 воын чужанлуныс бобöһаһлөн (клеверлөн) вöлöма шөрвыјөн 67 прöчент, öткымын клевер-кöјдыс-чукöрын вöлöма сöмын 32 прöчент. Сijö воын жö Перымскеј губерњаын бобöһаһлөн-жö шөрвыја-чужанлуныс вöлöма 67 прöчент, сурлывлöмаöг i 21 прöчента чужанлуна кöјдысјас.

Лунвывса губерњајасын һаһ вундiг-течiгөн пöштi оз овлыны зерјас, сы-вöсна сетчöс кöјдысјас ыжыджык чужанлунаöг војвыв губерњајас-сертi; кор-сурö i сенi вегiгтö, шуам, 1910 воö, кор һаһсö iдралiгөн (вундiг-течiгөн) уналаын му-нiсны зерјас, кöјдысјасыд көн-сурö лöины омöла чужанаöг.

Воронөжскеј губерњаын 1923 воын шөрвыја чужанлуныс сулөн вöлi сöмын 65 прöчент, һе-кымын-iнјасын услiс $9\frac{1}{2}$ прöчентöз.

Мед ескö кöзöмыс вегшөрö ез ло, быд кö-заһнлы колö возвыв вiдлыны кöјдысыслыс чужан-лунсö. Ужыс тајö зев кокһiд. Колö лыдфыны 100 тус дорвыв, гырыг-һi поснi бөрјöдлытöг, нырзöм, жугалöм тусјас оз ков бостны, најö лыд-фысöны јог-тујö. Сегга бостны сој гырнiч, ли-бö латка (пöкрушка), кiстны сетчö һебыдiк му (лыа-лы), кöтöдны ваөн, мед муыс кöтагас пыдö-сöздыс, сегга шочiһика пуктавын сетчö лыда-кöј-дыстö. Вылыссаһыс кöјдыссö колö тыртны муөн-жö, һеуна кöтöдыштны. Сы-бöрын гырнiчсö (лат-касö) пуктыны шоныд-iнö, медым ез-жö вöв жар-а.

Мусö колö кiскавлыны, медым сiјö пыр вöли ње-уна васöд. 10 лун-мыгтi видлыны, кымын туг 100-пiгыс чужöма, лыффыны најöс, сөгга тöдны позас, кущöм чужанлуныс кöјдысылöн. 100 туг-пiыг-кö чужас 93 тугыс, кöјдысылöн чужанлуныс лöö 93 прöцент.

Чужтыны кöјдыстö позö i мöд-ногөн. Бостны щажней блуд лыбö тöрелка, пыдöсас вольсавны гын, рузумтор-лы, разöдны сетчö лыдөн 100 туг, вылыгаыс вевтыны вöснiдик дöраөн, сөгга ставсö кötöдыштны ваөн, медым гыныс-и, дöраыс-и лоасны васöдöг, сөгга пуктыны шоныд-инö. 10 лун-мыгтi тöдмавны, кымын туг чужöма. Та-зи чужтысiгад колö вiзöдны, медым гыныд вöли пыр васöд, кадыг-кадö кötöдны.

Позö вöчны нöшта i етаз: њельöд-вiтöд лунгаы лептыштлыны вылысса дöрасö, вiдлавлыны кöјдыссö. Код туг ыжыд лöма-нын, полдöма, петассö сетöма, сiјöс шыбытны: медым оз вун, кымын туг чужöма, гiжавны шыбытигас-жö. Чужöм кöјдысөн колö лыффыны сöмын, кодлөн петалöма вужгыс-öтдор заыс щöщ.

Гын-вылын, рузум-вылын кöјдыс чужтигөн колö вiзöдны, медым тугыс ез бакшас. Чужтысiгөн бакшасыс кöјдыс кöзны оз ков—сiјö бурурожај оз сет. Мед ескö öшыбка ез ло, колö шуны, мукöд-дырji бакшасöмад ње тугыс мыжа, бак-вöчыс щакыс вермас вужны туг-вылас. Чужтыснытö сiз-кö колö бостны сöстöм гын, "рузумтор-лы.

Көйдыстө чужтыны буржык кык-пөв: војдөр амбарө пуктігөн, мөдыг—көзөм-возын.

Бур көйдысын чужанлуныс-өтдөр колө лоны нөшта бур быдманвын. Быдманвынөн шусө көйдыслөн самыс регыдөн сетны щөща петас. Тажө-төдмавгө воzza ноль-лунја петас-серті: чужтыны пуктөм 100 туг-пйыг-кө воzza ноль луннас петас, шуам, 8 туг, секі көйдыслыс быдманвынсө лыд-дөны 80 прөчентөн. Бур-быдманвына көйдысыд чужө,—богтчө өтщөща, омөль-кө көйдыслөн быдманвыныс, петасыс оз друг богтчы, бур урожај вйтчыгны секі оз поџ.

Возын вөлі шуөма, чужтыгөмыд, міга, мунө, 10 лун. Тащөм строкус лөзалө со кущөм көйдысјаслы: гу, зөр, id. шобді, віка, аңкыщ, лупін, гречука, шабді, тімопејевка (шепа-турун), бобө-һаң, капуста. Мукөд-пөлөс көйдыслыс-кө төдмавны чужанлунсө, колө чужтыны дыржык; свекла колө чужтыны кык вежон, морков, лысоквост (ро чөн), уна мукөд турун-і, чужтыны колө 21 лун-нөз.

Бур көйдысјаслөн чужанлуныс колө лоны тащөм:

шабді көйдыслөн шөркөдөдем чужанлун	—	92	%
гу	—	90	"
id	—	92	"
зөр	—	90	"
кукуруза	—	76	"
проса	—	92	"

гөрд бобһаң	"	"	— 80 %
шведскеј бобһаң	"	"	— 75 "
жежд бобһаң	"	"	— 78 "
лутсерн "	"	"	— 80 "
тулысја віка	"	"	— 90 "
өҗіма віка "	"	"	— 82 "
аңкыщ "	"	"	— 93 "
чечевітса "	"	"	— 95 "
шабді "	"	"	— 90 "
пыш "	"	"	— 87 "
гречука "	"	"	— 85 "
подсолнук "	"	"	— 93 "
морков "	"	"	— 60 "
капуста "	"	"	— 82 "
тімопејевка "	"	"	— 85 "
мјатлыка "	"	"	— 65 "
лугвывса мјатлыка	"	"	— 40 "
" лісохвостка	"	"	— 40 "

Тажө пасјөд-сертіыс-кө көјдысыдлөн чужан-луныс улынжык, сещөм көјдыстө колө-һін лыҕфыны омөлынчі көјдысөн.

Міжан Комі областын көјдысјас бура төдмавлөм ез-на вөвлы. Сөмын 1921 вога продналог да воҗөс-көјдыс-бергөдөм-һаңјас вөлі төдмалөма лабораторіјаын Сыктывдінкарын. Вөчөма вөлі 209 відлөг (проба),—на-пын: ід—83 відлөг, зөр—58, су—55, шабді—10, пыш—3 відлөг. Тајө відлөгјаснас төдмалісны 655 220 кілограм (40.000 pud) туг—став област-пагта көзған-көјдыссыс 11—15 прөчент-гөгөр.

Төдмалом-сертыс мијан областын көјдысјас-
лөн шөркөддем чужанлуныс вөлөма со кушом:

ид көјдыслөн	— 89	прөцент.
зөр	— 84	„
шабди	— 79	„
пыш	— 70	„
су	— 92	„

сөмын су-көјдыслөн чужанлуныс бурөщ, мукө-
дыслөн шөркөддемгагыд жона улын.

Көјдысыд мед вөлі сөстөм. Чужанлу-
ныг-өтдор колө виқодны, абу-ө көјдыс-пиад ку-
шөмкө јог.

Крестанаыдлөн көјдыс-пиас өвлывлө лөптыс-і,
јог-турун көјдысыс-і. Возын виставлөма-нин вөлі,
Вөлөгдаса губернаын 1908 вога урежај су-пын
быд 40,9 кілограмын вөлі 1,—5,3 кілограмөз
јогыс. Мөскуаса губернаын, Волокаламскеј ујездын
өтчыд вөлі чукөртөма көјдыс-видлөг став магазе-
јагыс. Видлалөм-мыстыс лыфисны, мыј-понда
сені јог-турун көјдысыс, сегга арталісны, уна-ө
сіјө ујездусса-крестанаыс көзөны асланыс мујас-
вылө јог-турун-көјдыссө су да зөр көзігөн. Сывө-
кодөс кағалісны. Вөлөмкө, өзім мујас-вылад су-
көјдыскөд щөщ быд во көзсыгө 204,7 сурс кіло-
грамм ($12\frac{1}{2}$ сурс пуд) јог-турун, зөр мујас-вы-
лө—354 сурс кілограм (21 сурс пуд), шабди му-
јас-вылө—32,7 сурс кіло (2 сурс пуд) јог. Быдво
көзөны вөлөм 573 сурс кілограмыс (35 сурс
пудыг) унжык јог-турун көјдыс, быд дегаіна
му-вылө воө вөлөм 31 тувјөн.

Владімірскеј губернаын, Өлөксандровскеј уездын быд тув суын 1902 вога урожајыг вөлө-ма 20.020 тув су да 6388 быдгама јог-турун кјдыс.

Со-кущом јога-кјдысјасон і көзсөны мујас-суд. Владімірскеј губернаса Өлөксандровскеј уездурса крестанін көзө, шуам 10 дегагин-вылө 100 пуд су. Сізкө сіјө көзас 8 мільон-гөгөр су-туг да $2\frac{1}{2}$ мільон-гөгөр јог-турун-кјдыс. Сіјө јог-кјдысыс му-пыщкас оз вош, најө кутасны быдмыны. Шуам, на-пійе петавлас сөмын 2 мільоныс, сек-на-өд көзайды ыжыд урон вajasны —овмөсад төдчылас.

Быд јог-турун-өд аслас быдмөм-вылө бөгтө пөтөстортө муыс, сіјө пөтөсторјыс ескө верміс мунны һаң быдмөм-вылө. Мукөд јог-турунјасыс овмөдчөны һаңјас-вылас, падмөдөны најөс, сок-сө һоңалөмөн, сы-понда һаң-урожајыс зев јона узө. Ем јог-турун, шугө **повіліка** (рочөн), ыжыд урон вайө бобөһаң, -лутсерна, -шабді да пыш-кө-заяслы. Мукөд-дырјі јог-турунјасыд панјөны быд-мөмнас һаңјастө, пөдтөны најөс. Сыыг-өтдор јог-турунјасыд быдмөм-вылас бөгтөны нөшта ватө муыд, бара-жө көзатө пайкөны.

Мукөд јог-туруныскөд воцсагны мујас-вылад зев сөкыд: сещомөг јөн, овсуг, повіліка, клопушка лыбө смоловка. Мукөд турун кјдысыс весіг сорлалөмөн һаң-тугкөд оз лөгав (вреднеј) мортлы-һі, скөтлы-һі, шуам, куколь, һаңјас јогөгтыг; һавда — көздөдыг—щөкыдажык овлө тувсов һаң көзаяс-пыщкын.

Бөрја војасас, відлаләм-серті, шөркоџдем јогџтас крестана һаңјаслән Старорусскеј ујездын, Новгородскеј губерһаын, вөлөма со кущом:

быд 40,9 кілог. су-пһын вөлөма јогыс — 7,7 клг.

„ „ зөр-пһын „ „ — 6,1 „

„ „ ід-пһын „ „ — 8,9 „

„ „ шабді-пһын „ „ — 7,3 „

Унжык јогыс вөлөма јог-турун кџдыс.

1923 воџ Череповетскеј ујездын бобџһаң-пыщкын быд 40,9 кілограммын вөлөма шөркоџдема 6,1 кіл. јог-турун, һекымын бобџһаң-чукџр-јасын адџомаџџ јог-турун кџдысџ 40-пџлџсџ, мед-еща јог-турун кџдысыс вөлөма 11-пџлџс. Перымскеј губерһаын 1923 воын зџрлән јогџгџо-мыс вөлөма шөркоџдема 11 прџцент, мукџдлаас везіг 37 прџцентџ; бобџһаңлән шөркоџдем јогџгџо-мыс 14 прџцент, мед-ыжыдыс 32 прџцент. Сегга Самарскеј губерһаын, Пугачовскеј ујездын, зџрлән јогџгџо-мыс сіјџ воын-жџ вөлөма 23 прџцент.

Тајџ вывті-һһн самтџм. Таңнад-џд џегатһн-вылџ, 196,5 кіло су кџзігџн, суыскџд щџц крестанһныд кџџџ аслас му вылџ 40,9 кіло-гџгџр быдгама јогџсџ.

Міјан Комі облагтын 1921 вога һаңјас відлалігџн јогџгџо-мыс вөлөма со кущом: ідлән шөркоџдема 9,79 прџцент, торја вџлџетјасын вџлџ-

ма 15,04 прөчентә (Җемдинын), Визинын сөмын 2,96 прөчент; зөрлөн шөркоддема—4,90 прөчент; сулөн—2,09 прөчент; шабдилөн—6,72 прөчент; пышлөн—2,97 прөчент.

Кызі јог-турун-көјдысыд чінтө урожајтө, адам со-кытыс.

Вјатскеј губерњаын, Окуњовскеј ферма-вылын вөлі вөчөма ташөм опыт:

Өти зөр-му јукисны өтыждаөн кык-пельө, өтаргыс јог-турунсө весалисны, мөбарыс колі весавтөг. Весалөм жынгыс урожајыс воіс 2000 кіло-сајас (124 пуд тугыс) да 2637 кіло (161 пуд) іқас. Весавтөм жынгыс вөлі чукөртөма сөмын 1500 кіло (96 пуд) туг да 2500 кіло (152 пуд) іқас. Турун-јогтөм-інгыс урожајыс воіс 460 кілоөн (28 пудјөн) унжык.

Јекатерінославскеј губерњаын (өні фнепропетровскеј) 1900 воын-нын вөлі төдмалөмаөг: сетчөс крестана, мујас јогөгөмла быдво воштөны 400 сурс тонна (23 мільон пуд)-гөгөр һаһ,— 400 сурс тоннаөн ещажык бөгтөны һаһсө мујас-вывгыныс.

Та-серті і төдчө, кушөм ыжыд убытка вәјө овмөсыдлы муыв-јогыд. Сіјө локторкөд колө воқсаны. Өти мед-ыжыд помкаыс му-јогөгөмлөн лоө јог-турун-көјдыс-сора көјдысөн көқөм.

Му ужалыг-кө төждысас весавны һаһ-көјдыссө јог-турун көјдысгыс, сешөм убыткасө езкө оз ну.

Көјдүсүд мед вөлі сөкүд да гырыг.
Көзөм-вылө колө богтны гырыг, сөкүд да топыд туг.

Гырыг-кө тугыд, ферт, сижө і сөкүд; урожа-
йд сецөм туггыд воө вылынжык. Тугыд чужи-
гас сетө вуж да за; быдмыны заводитчигөн вуж-
жыс да заыс зев-на ічөтөс, ебөстөмөс, пөтассө оз-
на вермыны богтны мугыс, сынөдгыг-да, пөткөд-
чөны најө көзөм-тугсааныс—мамсааныс. Сөкүд.-
гырыг тугын сојаныс, ферт, ічөт да кокні туг-
јасса унжык. Кымын уна заптөма сојаныс көј-
дыс-пјас, сымын вынажык да јонжык лоө пета-
сыс, сымын буржыка да өдјөжык вужјасас, лоө
вына да өдругја. Вына да өдругја петас озжык
пов јог-туруныг, сижө ачыс регыджык пөдтас најөс.

Кос-поводцаыг, көзүдыс озжык повны бур,
ферт, јон-вужја му-быдтасјас, вегіг гагјас оз вер-
мыны вајны налы ыжыд локтор, куцөмөс вајө-
ны ебөстөм, жеб вужја быдтасјаслы.

Серебчинскеј опыт-вөчан-му-вылын 1895-1897
војасө уна-пөлөс сөкта да ыжда көјдысөн көзө-
мөн воіс со куцөм урожај зөрлөн:

Урожај десатина- Урожај десатина-
вылө сөкүд, гы- вылө кокні да пос-
рыг туга көзаыг. ні туга көзаыг.

1895-өд воө . .	1120 кіло (70 пуд) туг.	480 кіло (30 пуд) туг.
1896- " " .	1440 кіло (90 пуд) туг.	720 кіло (45 пуд) туг.
1897- " " .	1280 кіло (80 пуд) туг.	480 кіло (30 пуд) туг.

Сіјө-жө му-вылын, гырыг-көјдыса іd-көза се-
тіс 2144 кіло (134 пуд) урожај дегатіна-вылө,
посні-көјдыса-көза—114 пуд; өзіма-шабділөн уро-
жајыс гырыг да сөкыд туга көзалөн воіс 3552
кіло (222 пуд), посні да кокні туга көзалөн
2272 кіло (142 пуд).

Өтік овмөсын ас-урожајса су торјөдісны ма-
шінаөн кујім-пелө: гырыг-көјдыс-вылө, шөркод-
дема-вылө да посні-вылө. Көзісны өті кадө, өт-
код му-вылө дегатінаөн став-сікас көјдыссө. Гы-
рыг тугөн көзөм дегатіна-вылын суыс петавліс
өткода, өтщөща, нольөд лунө; шөркоддем-тугөн
көзөм дегатіна-вылын--сек-жө, сөмын петасыс
вөлі гежынік, посні тугөн көзлөм-інын—петасыс
ез-на јешщө петкөдчыв. Бөрсінас суыд быдміс
пыр ас-ногөн кујімнан дегатіна-вылас. Көні вө-
лі гырыг тугөн көзөма, сені і суыс буржыка рөд-
зіс, ізасыс-і, шептыс-і вөлі гырыгжык. Кор быд
дегатіна-вылыс сусө вундісны да вартісны тор-
јөн, гырыг да сөкыд тугөн көзөм дегатіна-вылыс
боотісны 2272 кіло (142 пуд), мед посні да кок-
ныдөн көзөм-інгыс сөмын 688 кіло (43 пуд) туг.

Со нөшта өті петкөдлас. Өті дегатіна му
көзісны гырыг аңкыщөн, быд со туг сылөн кы-
скіс (весітіс) кујім грам, мөд дегатін-вылө (му-
гінмыс өткод) боотісны аңкыщсө неуна посніd-
жыкөг—со тугыс сылөн весітіс кык грам да жын,
сесга којмөд дегатін көзісны нөшта посні көј-
дысөн, сөктаыс вөлі сөмын кык грам. Быд де-
гатін сетіс со кущөм урожај:

	Урожай туғон.	Кілограм- лыдөн: іңасөн
1-d деғатін (гырыг көјдыс)	3841 кіло (240 пуд)	8720 кіло (545 пуд)
2-d „ (шөркоғдем „)	2880 кіло (180 пуд)	7800 кіло (425 пуд)
3-d „ (посні көјдыс)	2080 кіло (130 пуд)	5680 кіло (355 пуд)

Тажө опытјас петкөдлөны мјанлы: өткоғ му-
вылын, өткоғла ужалөмөн, позө богтны уна-пө-
лөс урожай—көјдыс-герті.

Возын вөлі шуөма-нін, быдсама локторјыс
озжык повны гырыг көјдыслөн петасјас. Со ба-
ра петкөдлас. Су сортирујтисны кујім сортө: гө-
кыд туга, шөркоғдема да кокні туга. Кујімнан
сортсө сесга өтмоз арын көзісны. Тулыснас ад-
зісны: гырыг-туғөн көзөм-іныг быд 100 быдта-
сыг вошөма көзыдыг 13 быдтас, шөркоғдем ту-
гөн көзөм-іныг—31, посні туғөн көзөм-іныг быд
100 быдтасыг вошөма көзыдыг 57 петас.

Овлывлө щөкыда і тазі: мед гырыг тугтө-кө
бөрјыны көзнытө, көзјасын мытчыгөны „коста-
туга“ шепјас. Сещөм шепјасас тугыс абу дор-
выв, кості-кості—көн тыртөм-ін, көн туг. Сещөм
шепјасас тугыс воө, егкө, торја гырыг-да, сөмын
гөктаыс сещөм шептас ічөтжык мукөд тыра-шеп-
јас-герті. Коста-туга шептад тугыд лыднас еща-
жык, тыра-шептад—унжык, сіјөн воzzaыс і кок-

нджык, мөдыс сөкыджык: коста-туга шептыд ву-
жө сөгга рөд-вылас-і, көждысыс сылөн сетө ко-
ста-туга шеп-жө. Мыј егкө лоө, сещөм туссө-кө
воыг-воө бөрјыны гырыг-вөснаыс көјдыс-вылад?
Вермас лоны со мыј: воыг-воө урожајад кутас
унжык да унжык лоны коста-туга шептыд; уро-
жајад сещөм көјдыс-вөснаыс кутас воыг-воө уг-
ны, бур—тыра шепјасга сещөм шептыс ешажык
туссө сетө-да. Щөкыджыка овлө коста-туга шеп-
тыд гулөн.

Көјдыстө лөгөдігөн оз ков гујыны вывті-
гырыг-туг-вылө-а, колө сөмын вірөдны, медем
тугыс весавіс посні, кокні да һебыд тугјасгыс.

Көјдыстө лөгөдігөн колө төдны нөшта:

көјдысыдлыс ыжда-вессө. Көјдыс „ыж-
да вессн“ шуоны кушөмкө мера-вес, шуам, чет-
верік-вес, пудовна-вес, сір воқө.

Кор шуоны, четверть-гу везітө 9 пуд, сіјөн
індөны көјдыс „ыжда вессө“.

Көзөм-вылад тугтө бөрјігөн оз ков вірөдны
туг-ыжда вес-вылө; ыжда-весыс вермас лоны вы-
лын-а, торјөн-кө бозтны тугјассө, најө посніөг
да кокнідөг, сір-кө, возын вісталөм-герті, көјдыс-
вылө омөла туюны.

Рөм, југөр да дук көјдыслөн. Бур-ө, омөл-ө көјды-
сыд позө адқыны сінмөн вірөдмөн. Гөдөдөма-кө ту-
гыслөн кышыс, војмөма-кө, ферт-нін, сіјө пет-
көдлө —лібө зера повоџаөн вундөмыс лоөма, лі-
бө абу кушөмаөг візны туссө,—сыыс вермас чін-
ны лібө зікөз вошны чужанлуныс көјдысыдлөн.

Пөдөм-дука-кө көйдысыд, сiјө, ҕерт-һин, бак-шабөм тус, баға-жө көйдысыд-вылө омөла туйө, чужанлуныс улын сылөн.

Бур-көйдыслөн колө лоны асгама i рөмыс. Сулөн—вежов-сера, зөрлөн да idлөн—жежыд ли-бө жугыд-виж, аңкыщлөн—жугыд-виж, бобөһаһлөн—виж либө чимлөза-виж. Gөдов, гөрдов-гөд-кө рөмыс тугыдлөн, либө чутјас-кө на-вылын емөг, сiјө-һин абу бур көйдыс.

Көйдыслөн вигөмјас. Вигөмјасыд мубыдтасыд-лөн овлөны уна-пөлөс—зев-посһи щакјасыс, код-јас сы-вылын овмөдчөны. Унжыкысө сещөм щак-јасөн вигмөдчө i көйдысыд. Сещөм вигөм көйдысөн-кө көқан мутө, вигөмыс вужө щөщ воан уро-жај-вылас, севга вигөмыд јонжыка пагкалә, чинтө урожајтө, мукөд-дырјi тугтө пөртө туйгөмө, вевіг оз кут туйны сојны-һи, көрым-вылө-һи. Медга щөкыда һаһјасыд вигөны уж-пиһөн да шој-шөп-төн. Воқө лоө вигталөма, кықи воқсаһны тајө вигөмјасыдкөд көйдыстө дағтигөн.

Таыс-өтдор, колө содтыны һөшта со мыј: көйдыстө бөрјигөн көлө суға виқөдны, медым һө-кущөм сорас сы-пын ез вөв; мукөд-дырјi, көйды-стө (вузалігад) һаросһө сөрлалөны һажөвiтчөм-вөсна. Сiјө сорасыс гинмөн виқөдөмөн оз i тыдав, зев сөкыд овлө торјөдһысө сiјөс збыль-көйдысгыс; жеһыджыка-кө шуны, көйдыснад мед ез ылөдһы, бур-көйдыс-пыдһи медым сораса көйдыс ез сур.

Пөрјөг-вылад көјдыстө сорлалоны уна-ногөн. Щөкыджыка богтоны өтгикаса көјдыс-жө, шуам, вузалан-капуста-көјдыс-пийн щөкыда поңо аңыны рапса лыбө сурепка көјдыс; бобөһаһ да лутсерна көјдыс-пийг—донһи да мөд-пөлос лутсерна көјдыс, шугө таг-гикаса, донтөмжык. Зөр-көјдыс-пийг—овсуга көјдыс (сылөн туг-рөмыс өткоф зөр-тускөд); мак-көјдыс-пийг—белена-көјдыс, зев јада. Бобөһаһ көјдыстө мукөд-дырји сорлалоны важкујлом көјдыскөд. Бобөһаһ көјдыс-д бура регыдөн воштө асгыс чужанлунсө, кож-мөд во-вылө бобөһаһ-көјдыс-д лөшти-һин дорвыв оз чуж; сещөм көјдысыс унжыкыс-сө і мунө көқан көјдысө сорлалөм-вылө. Сещөм көјдыс-динас сод-тоны һеуна выј, сыыг, виқөднысө, көјдыс-д лө выль-кодыс-жө.

Сегга, көјдыстө-кө вузалоны выль-сорт көјдыс-тујө, мед сижө сещөм і вөлі, медем пөрјөг ез вөв. Поңо һөбны, ферт, көјдыс-вылад зөртө і сортсө һимтытөг, поңө і сортсө виставны, шуам, шапїловскеј зөр, шведскеј зөр („зарһи зөр“, „победа“); амагерскеј капуста, нантскеј морков да мукөд. Медем төдны, збыль-ө коран сорт өетөны, оз-ө пөрјавны, колө корны гижөм-ескөдјас, кытыг сижө сортсө вайсма; көјдыстө-кө һөбан өтка-вузасыгыг (частһиклыг), лөгыджык сортсө төдмавны көјдыс видлалан стантсїјасын (емөг сещөмјас).

Кызі лөгөдны бур көјдыс аслад овмөсын.

Крестанындылы бур-көјдыстө көзіг-кежад лө-гөдөм-понда колө төждыны Һаһ-вундигань. Һаһ (id, су, зөр) шепад тугјасыс абу өтыждаөг: шеп-шөрас пукалоны мед-гырыс тугјасыс, вылі-помас да улиас посныжкөг. Шеп-шөрас-тугјасыс мукөд-дорыс воэжык вооны, көзөм-вылө најө мед-бурөг. Вундыны-кө Һаһтө став тус бура-воөм-бөрын, чор-зөм-мыгті, вундигөн-течегөн вошө уна воэв-жык-воөм, мед-гырыс тугыс. Сы-понда Һаһтө вундыны лөгыджык став тугыслыс сполна-воөм від-чигтөз, кор тугыс гег-моз гыжјөн вундыггө, сөмын тугас мед ез-жө-һын вөв жежыд кизер-јөлыс-а. Тащөм кадын вундөм тугыд, „һег-нер, һегө-воөмыд“, меда бур лоө көјдыс-вылад.

Зикөзсө тугыд вермас воны, чорзыны кол-тајасас-һын. Колтајастө колө течны сусланјасө, оз ков течны гырыс јурјасө. Ферт, пондас-кө дор-выв либө лун-костөн зерны, көјдысдлөн чужан-луаыс вермас јона угны.

Һаһтө-кө варттөзид костыны рынышын, колө вгөдны, медем ез вөв вывті жар.

Вартигад мукөд тугыс жугласө. Сещөм жуг-лнгөм, потлагөм тугјас оз вермыны лоны бур көқан-торјасөн. Вермасны најө, шуам, і чужны, егкө-да, сөмын быдманвыныс налөн лоө омөль, зөһвиға, јон быдтас наыг оз рөгзы. Машинаөн

һаһ вартігөн, барабансө-кө кың колө оз індыны, рөд-вужыс тугыслөн шыкө, сы-понда көјдысыд-лөн бара-жө вошө чужанлуныс.

Көјдысыд амбарад пунктігөн мед вөлі қик кос, медым тугыс кујлігас оз вошты бур-чужанлунсө.

Һаһ-көјдыстө бөгтөны сіјө-жө воын чукөртөм-һаһыс. Сөмын војвылын, гу-чукөртөмгаһ кө-қөмөң ічөт-кост-вөснаыс, гу-көјдыстө колө бөзтны коһан-вога чукөртөмыс.

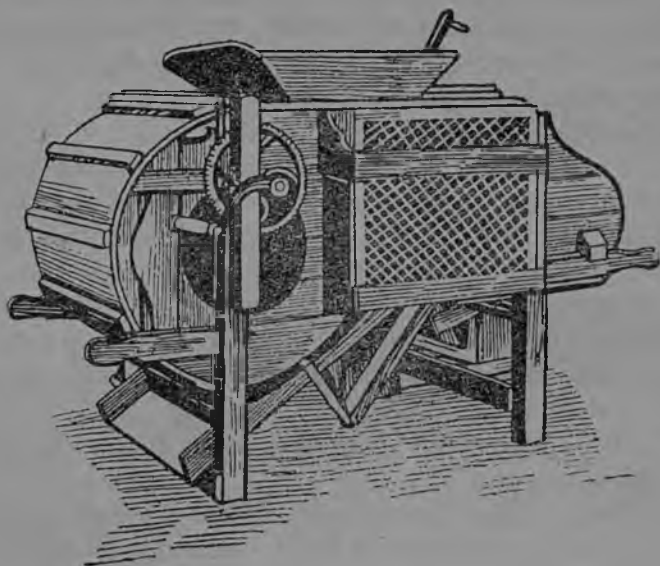
Сөгга, көһаинлы колө төждыгны, мед көјдыс-тугыд вөлі сөстөм, гырыс да сөкыд. Крегһана өвмөсјасын көјдыс пыржык весалөны зырјөн төв-јылын. Тащөм-ног-көјдыс-весалөмтө оз поң лыд-фыны бурөн. Тақикнад мед бур тугыс лоө ны-рас; сетчө-жө гырыс-тускөд шөщ вермас везкав-ны уна косінік, рышкыд, чужөм туг; сыыс-кынзі нырас-жө коһас сөкыд јогыс, му-торјас, јог-ту-рун-көјдысјас-і.

Қик сөстөм да сөкыд туг-кө лөөөдны, колө весавны маһинаөһ.

Туг төлөдан - весалан маһинајас. Налөн емөг төв вөтлан-бөрд (вентілятор) да пож-јас. Пожјасыс ужалігас вөрөны куһала лібө вом-лала, весалөны туссө. Куһала-вөрыс-пожјаса ма-һинаөһ вөрөктө регыджык поңө леһны, сөмын тустө сіјө весалө омөльжыка; вомлала-вөран-пож-јаса маһинаыс буржыка ужалө, сөмын һөжјө-жык-а.

СССР-војвылын пагкалөны јонжыка вомла-ла-вөран-пожјаса маһинајас. Тащөм бур маһина-

јассө „Аул“-тіпа да „Крестанка“-тіпа вөчөны уна заводјас. Важ-Лыпгардт-заводса машина-сортировка, „Крестанка“-тіпа, ужалө зев бура, вөчө-ма бур матерјалыс, зурыд; сы-дінын ем быд-пөлөс һаһ-весавны-һндөм 13 пож. Өтї-пөлөс пож

„Аул“-тіпа сортировка.

пуктысө вөрөксө первојја төлөдигөн, мукөдыс — мөд-пөв машина-пыр туссө леңигөн, буржыка кө колө весавны. Воңа серпас-вылас „Аул“-тіпа машина-сортировка. Та-сікас машинајас-дінын уна-пож-жө ем; ужалөны сіңи-жө, кыңи „Крестанка“-һіма машинаыс.

Машина-сортировкаһон ужыс мунө таһи: төлөдөм вөрөкыс вежалка-вылысса-туркыг сурө төвүлө, төлыс артмө бордјас бергалөмыг. Секи төвүһоны бокө шам, бус, јог-турун-көјдыс; воһа-кык-пожјыс ғырыг-роһаһө, на-пыр уһоны тугјасыс. Ғырыгжык сорас-торјассө сiјө пожыс оз леһны, најө шыблагөны бокө пож-вөрөмнас да төвнас. Көјмөд-пожјыс посныжык-роһө, һөлөдыс, улысас, мед-посни. Сiјө пожјасыс туг-һингыс торјөдөны јог-турун-көјдысјас, быһама сорас-торјассө. Најө-жө торјөдөны ғырыг тусјассө посныгыс.

Таһи төлөдчан-весаһан машина (вежалка-сортировка) весалө тугсө шамыг, бусыг, быһама сорлагөм-торјыг, торјөдө тугјассө ыжда-гертыс щөщ-и.

Оти часөн „Аул“-һипа төлөдчан-весаһан машина весалө тугсө таһи:

III №	200	кіло—245	кіло	часөн
II №	245	” —327	”	”
I №	327	” —409	”	”
0 №	491	” —573	”	”
00 №	655	” —960	”	”

„Крестанка“-һима төлөдчан-весаһан машина іһас-сора зөр-вөрөкыг төлөдө часөн 352 кіло (22 пуд); мөдпөв төлөдөм-туг леһгөн—880 кіло (55 пуд) туг часөн.

Медбур төлөдчан машина Клејтонлөн. Сiјө унжык вермө төлөдны, сомын „крестанка“-һима төлөдчан-машинаыг доһажык-а.

Лунвывса губернајасын пахалоны јонжыка-
сө кузала-вөран-пожјаса-төлөдчанјас, шуоны, ко-
лонисткејјасөн“.

Тащөм төлөдчан-весаган машинајасыд вывти
бура оз-на-жө вермыны весавны тугтө, веиг кык-
пөв-төлөдөмөн, јог-турун-көјдысјасыд колөны-на,
оз қикөз торјөдны гырыг тугыг поснысө-һи.

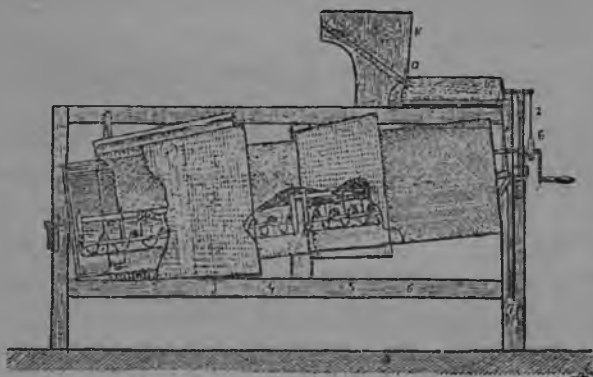
Сы-вөсна колө, ескө, көјдыстө леңны нөшта
сортировкаһн-шугаһн-машина-пыр. Тајө машинаыс
торјөдө сөкыд-гырыг-тугсө кокһи-туггыс. Сіјө сор-
тирујтө тугсө вес-герти. Медга бурөн тащөм ма-
шинајас-костын лыфдысө „Триумф“-һи ма сорти-
ровка, Ребер-вокјас-заводһн.

Бур машинајастө-жө вөчөны дерт-и мукөд-
роч-заводјасын. Мед колан-торјыс машинаыдһн
вентилаторыс. Вентилатор-бергалігас лыбө ыжыд
төвһнр, кокһижык тугсө сіјө нөбалө ыложык, сө-
кыджык тугыс секі угө матөжык торја-вежөсө.
Тајө машинаһн ем сещөм-торјас, мед позө вөлі
вежлавны туг-кюсансө, вежлөдлыны гырыг-посһи-
туг-торјөдысө. Кымын матө вентилатор-динас ве-
штан торјөдчысө, сымын еща туг сурө гырыг-
туг-вежөсас, сетчө сурөһи секі сөмын мед-гырыг
да мед-сөкыд тугјасыс.

Ребер-вокјас-заводса „Триумф“ сортировкаја-
сыд абу ставыс өтгырсаөг; тан петкөдлам код-
сурө номерјаслыг ужалан-гамсө:

	Весалө лунөн килө туг.
1 № сортировка	400 кило 560 кило
3 № „	960 „ 1120 „

Зырјон төв-вылын весаломгыд колө овгыны
 воқо-кежлө. Колө лөсөдны бур-төлөдчан-весаган
 машина көч. Везіг тајо машинаыс, кык-пөв сы-
 пыр тустө леқомөн, зев-өд бурмөдас көјдыстө.
 Сортировкасө нінөмла бөгтны торјон быд көча-
 інлы,—өтї машина тырмас ыжыд-грезд-вылө, төв-
 быдөн сіјө вермас ставлыг весавны көјдысјассө.
 Лөгыджык сіјөс нөбны өтвылыг ҳон өіктөн.

Триер-нїма сортировкалөн пыщкөсыс.

Сортировка - пыр леқом-бөрын көјдыс-пїын
 нөшта-на вермасны колны куколь, гартчан-турун,
 вїка, аңкыщ тусјас; су-лы, шабї-лы, көјдыс-пыщкө
 вермас колны зөр-көјдыс. Куколь, аңкыщ да жуг-
 лагөм-тусјас бөрјөдлөмла да мукөд-пөлөс һаң-
 тус торјөдөмла, көјдыстө колө леқны тријерөн-
 шуган машина пыр. Тријер сортирујтө тусө ыж-
 да-сертыыс да бала (форма)-зерттыыс.

Тажö машінаыс мед-војдөр туссö весалö гырыг јогыг. Сегга тугыс вужö тсіліндрö, сені воқас-і, шöрас-і ем уна-пöлöс вежöс-торјас, сіјö вежöс-торјасас сегга-і јукöны тусјасыс, торјöдчöны мöда-мöдгыс: гырыг—посныыг, аңкыщ, зөр, турун көјдыс быдөн мунöны аслыс-торја-вежöсјасö.

Сещöм јукöмыс лö, быд-мубыдтас-туг ас-балаа-да сы-понда, быд-пöлöс туг асногыс і пуккö торја вежöс-торјасö, гырыгжыкö да посныжыкö, ачыс машінаыс торјöдлö најöс, быд туг пуктö туг-бала-герті ыжда-гертіыс-да ас-местаас.

Віка, шабді да клевер-весалан машінајас.

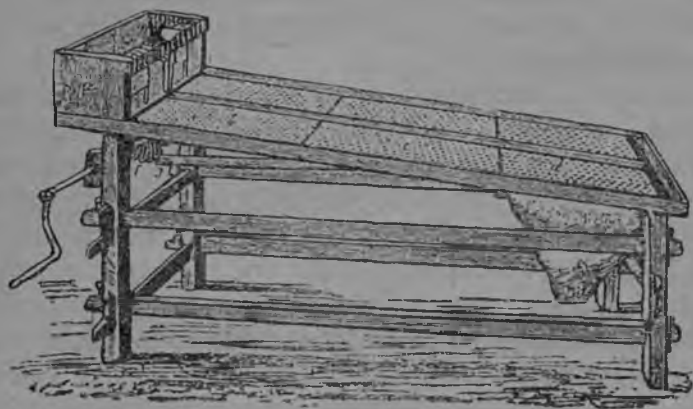
Віка-сора зөр піыг вікасö торјöдны ем сор-тіровка, „Җмејкаөн“-шугö.

„Җмејкаыс“ вiнт-моз-улö-летчыг-туј-код; сіјö туј-кузаыс летчö улö öтiк-лi, кык-лi һеыжыд вежöс-торјас. Тугыс кiстыгö вылысһаһыс турiкö, сһаһ кiггö туј-вылас, сек вiкалөн гöгрöс-тусјасыс четчышталöны вежöсјас-вывтi „Җмејка“-дорас, сегга петöны улiас торјөн. Зөр-тусјасыс-нö лöһажыка iскөвтöны улiас, шöртiысжык; улыс-һомас најö кiггöны вiкаыг торјөн. „Җмејка“-вылын ужавны зев кокһид, сöмын колö кiставны турiкас туссö да idравны торјöдöм-тусјассö.

Шабдi-көјдыс весавны быдһама сорасыг баражö ем аснога машінајас, „Трешщоткајасөн“ шусöны.

Трешщоткајасыд зев-бура весалöны шабдi-көјдыстö, сöмын ужыс мунö һөжјö-а. Шабдi весав-

ны ем нөшта Бломериуслөн машина, трешщоткаыс-код-жө. Сылөн пожасыс ветлөны бөрө да воңө, сы-понда көждысыс ветлөдлө пожас-вывтыс пыр бок-вылас. Ужалөмыс мунө тајө машина-вылын өдјөжык дај шумтөг, сөмын көждысыс весаггө неуна омөляжыка прөстеј трешщотка-сертыд.

Трешщотка.

Клевер весавны быдсама јог-турун-көждысыс да мукөд сорасыс ем зевбур машина, „кускутаөн“ шусө.

Машинаас ужалөны 10 пож, торјөдөны, сор-тірујтөны бобөһаһ-да тімофејевка-көждыс.

Тајө машинаыс зев-бура весалө клевертө быдсама јогыс, турун-көждысыс.

Ужпiнъыг да гiлiвнъаыг туг-весалiм.

Ужпiнiн шуiны лiзов-сiд-сурторјас, најi мьтчыгiны гожiм-помас гу-шепјасын, шочиќика овывлi i мукiд њањјас-вылын. Ужпiнъыд зев омiл-тор, ужпiнъа-туга-њањ оз поџ вегiг гојны, ужпiнъыг морт вiомi, вiгомъыс чукрiдлi-песлiдлi морттi, унаыг кулiны сещiм вiгомiыд. Ужпiнъа-тугiн оз поџ вегiг скiтiс вердны-њi, вермасны сiз-жi вiгмыны.

Ужпiнъа вiгомнад гуыд вiомi ужпiн-сора кiј-дысiн кiзiмла. Сортировкајасiн њеуна, триерiн јонжыка, ужпiнъыд јансалi гу-дiнгыд, зiкiз оз-жi весаг-а. Зiкiз ужпiн-гурјастi гу-кiјдысыг торјi-дiм-могыс колi вiчны тазiк: улыќик пельсаi кiстны сола-ва (4 ведра-ва-вылi богтны 16 кило сов). Тугсi кiстны појјi кык-чуњ-куза, лезны сiјiс појнас пельсаас сiзi, медым појыслiн дорјасыс вiлiны сола-вагыс њеуна вылынжыкiс. Сегга кiдн-лi, телiбiн-лi (iчiтiк зырјiн) гудрыштны тугсi сола-ва-пiас, став ужпiнъыс секi лыбас вылi, кыќиќика поџас кыјны најiс роџiс пањiн. Сыбiрын појсi колi лептыны, сола-ваыс вiјалас бiр пельсаас. Сiстiм-тугсi нiшта iтiкыг појнас-жi лезлыны сiз-ва-пельсаi, совгыс мед тугыс појјасас, сегга кiстны вон-вылын, жождiра-вылын-лi.

Торјiн-чукiртiм-ужпiнъсi колi појјавны-жi сiз-ва-пiын да кiстны,—сiјiс поџi вузавны ыжыд-код дiнiн аптекајасi.

Оз-кө кут став ужпиныс лыбны, колө сола ва-пиас нөшта содтыны совсө, ужпиныскөд-кө щөщ лыбны кугас уна су-туе (Ферт, зев-көкныс), сек колө содтыны васө. Тази верман зикөз весавны тугтө гыры-і, посны-і ужпиң-туеҗасыг, весіг ічөтк жугалом-торҗасыс.

Тази ужпиныс тугтө весалөмыд кокны-і, дон-төм-і, зикөз-нын весаггө-даҗ.

Гөловна, либө зона јонҗыка виемөдө шабди, зөр, проса, id да некымын мукөд туга-мубыдтасҗас. Гөловна-дырҗи, щөкыдҗыка зоріҗас да зоріҗ-гөрөдас, лоө уна гөд-порошкі, бөрынҗык сижө став туг-кыш-пыщкөссө тыртас. Таҗо гөд-порошкіыс і ем виеөмыс. Мукөд-дырҗи сижө киггө кыш-пигыс, кор һаһыс сулалө-на му-вылас, разалө төлөн да кутчигө зонвиза-көҗдыс-динө, мукөд-дырҗи киггө вартигөн-нын, виеөмсө сетө зонвиза көҗдыслы. Көзны-кө гөд-буса (гөловнаа) көҗдысөн, выль-һаһад виеөмыс вужас, тугҗасыд лоөны сещәм-жө гөд-бусаөг, виегсөг. Гөловнаыд мукөд воҗасө (јонҗыкасө СССР лунвылын) вајө јөзлы зев-ыҗыд убытка.

Көҗдыс-вылыс гөловна-бырөдөм-могыс көҗдыссө кизкалоны формалинөн. Формалинсө вузалөны аптекаҗасын 1 шајта кіло. Формалинсө колө кизертны ваөн, медем өтi парта формалин-вылө вөлі 300 парта ва,—формалиныд медем вывті уна оз ло ваас, лышнеҗык-кө лоас, вермас щыкөдны көҗдыстө, чужанлунсө вiны.

Формалыналöны сö кыçи: кöждыс чукöрсö киг-калöны формалын-сора-ванад пож-код-розöе доз-жыг (лејкаыг), кытчöз сijö çикöз оз көтаг,—киска-лигас кöждыссö вочасөн көлө пыр гудравны,—сез-га колöны ванас шук кык-час-кежлө, сы-борти гож-саја-инö разöдöны, шуам, рынышын-ли луд-вылын-ли, вон-вылө да козтöны, сесга i көзöны. Поçö көзöны i когтытöгыс, кос-војасö сöмын-а, муыс-кө вьвти-васöд (мјан-нö војвылад унжы-кысö овлө сещом), ñеуна-көт колö когтыштны, медем чужис öтырышjöжык.

100 кило кöждыс-вылө 250 граммыс уна формалыныд оз ковмы, формалыналöм кöждысыг-кө воö çик сöстөм урожај, локтан војасö сесга оз-нын ковмы формалынавны-ни, ферг, кöждысыд-кө оз сорлаг мукöд мујас-вывса вiгыг-кöждыскöд.

Поçö вöчны i таçи: бостны туссö пожjö, леçны сijöс формалына-ва-пельсаö (öти парта формалын 10-15 ведра ва-вылө), туссö пожјас гудравны пожсö-вöрöдöмөн, лыбыг вiгыг-тугјассö шыблавны. Сы-борти пожыс туссö кiстны фöрмалына-ваөн-кötöдöм-брезент-вылө. Сесга кöждысыдкöд вöчöны сijö-жö, мыј вöли вiсталома-нин вылынжыксö.

Формалыналöмыд оз-жö быд-çикас-туглы лö-гав. Id-вылын, шабди-вылын-да вiгöмыс унаыг овлө туг-пыщкöсас, вылысганыс вiçöднысö најö кажитчöны çик çоньвiçаöг. Көзöны-кө сешöм кöжды-сөн, вермас бара ыжыд урон лоны овмöсад,—мыјдакö урöжај вошас гөлöвныаыг.

Сещөм гуга-гөлөвһасө бырөдөны пөг-ваөн. Туссө леҙөны шоныд ва-пыщкө,— Реомјур-градус-ник-серті 20 градусөз-шонтөм-ваө,— вiҙөны ваас туссө 4-5 час; сы-бөрын васө кiстөны, а туссө һеунаөн нөшта-на вiҙөны пөгжык-ваын-һин: бог-төны кыөм-көрһина, сiјөс тыртөны тугөн, леҙөны 43-градусөз Реомјур-градусник-серті шонтөм-ва-пыщкө, вiҙөны сені 10-15 минут, сесга лептөны вагыс көрһинасө да ҙик-пыр-жө разөдөны туссө вөсһидика брезент-вылө-лы, вон-вылө-лы—көҙөдөны, костөны.

Өтүвтчөмөн көјдыс вөдiтөм.

Мед-егкө һекущөм өшыбка ез ло, көјдыс-путө буржык быдтыны ас-овмөсын, ферт, быд-торја овмөсын сiјө он вөч.

Мiјанлы колө вөчны, кыҙи вөчөны заграһи-чаын, шуам, Гермаһијаын, даһијаын-да,—өтүвја-артельней-сојузјасө котыртчыны, котырөн, артельөн бур көјдыс перјыны, вузалөм-вылө щөщ-и. Сесга вогтыны көјдыс-вөдiтан-совхозјас, көјдыс-бурмө-дан-туј-коргыс-стантсiјајас.

Гермаһијаын, даһијаын көјдыс-вөдiтан кре-стана-сојузјас-и, көјдыс-вөдiтан гырыс овмөсјас-и вөсгалисны өтпырјө. На-моз-жө ставсө вогтыны өтпырјө мiјанлы гөкыд лоө, вывті ыжыд рөско-дыс, стантсiјајастө лөгөдөмыд, вiҙөмыд вылө сув-тө, государствогаһ вывті уна гөм ковмас, оз-кө крестанаыд кыҙкө-мыкө агныс богтчыны гөлөм-гаһжык тајө уж-бердас.

Көзөм-ногјас.

Кінад көзөмтө оз поѣ лыффыны бур көзан-ногөн: оз өтмоза көјдысыс разөдчы му-пастаыд, көѣ сегга—бур көзыгыс, век-жө-нын өтілаө көјдысыд водас сукжыка, мөдлаө шочжыка, мукөд-лаас нөті оз інмыв, колө зік көзтөм-інјас плеш-јас. Оз-кө өтмоза разөдчы көјдысыд, оз өтмоза мытчыг і петасыд му-вылад: өтілаын мытчыгас сукжыка, мөдлаын—шочжыка. Шыблалөмөн-көзигөн көјдыссө тыртөны му-пыщкас пінајасөн (агасјасөн), мукөд тугјас-вылө муыс воө кызжыка, мукөдө—пелькжыка, кытчө і зік оз егкавлы—оз быдлаті өтмоза вевтыг мунас. Оз-кө өтмоза тусыд мунас тыр, петасыс оз-жө өткоѣ ло, быдтасыдлөн воөмыс оз-жө ло өткоѣын. Сегга кінад көзигөн көјдысыд мунө унжык машинаөн-көзөм-дорыг.

Кіөн-шыблалөмөн-көзигөн, торја-нын вывті пөсні көјдыстө көзигөн, шуам, турун-көјдысјас (клевєр, тімөпејєвка, мукөд), мед-егкө өткоѣажык разаліс көјдысыс му-пастала, лөгыджык көзны кык-пөрјөн, көзны падвежөн: өті-жын-көјдыссө көзны өтарө-мунөмөн, шуам, му-кузалаыс, мөджынсө—му-вомлөс мунөмөн.

Шыблалөмөн көзны һаһ-і, турун-і поѣ аспөлөс машинајасөн—шыблалыг-машинајасөн. Вөла шыблалыг машинајас бурщыкөг,—најө вермөны көзны ыжыджык пласт, 10-12 дегаінаөзлуннас. Кор колө регыдөн көзны уна көза, шыбла-

лан-вөла машинаыд бур лоө. Посны крестана-св-мөсјасын сјјө оз туј.

Посны овмөсын медга колантор лоө турун-көзан машина. Өтмоса көзны турун-көјдыстө он-жык гаммы, машинаыд-нө сјјө ужтө вөчө лөгы-да, дај көјдысыд ешажык мунө,—маші-наыдлыг-јур-донсө регыдөн і вештас колөм көјдыс-доныс.

Мөсковскеј губернаын,—сені турунтө јона-нын көзөны,—крестана-овмөсјасын турунтө көзө-ны машинаөн. Машинајассө һөбалөны артельөн, оз өтка-өткөн.

Турун-көзан машинајас-пыг мед-шаң лоө Кроунлөн-машина. Сјјө ачис тачка-коф, вомөныс кујлө куз јашщік. Сјјө јашщікас кістөны турун-көјдыссө. Јашщік-пыдөсас вөчөма һеыжыд роу-јас, сен-жө щөщ јашщік-пыдөс-кузаыс пунктөма ас-пөлөс көртыг-кыөм-вөһ (жгут), сјјөс јітөма ас-лыс-пөлөс-ногөн тачка-мунан-көлдөсакөд. Тачка-мунігөн көрт-вөһыс вешласө өтарө-мөдарө, сјјөн і өткофалө турун-көјдыс-көзөмсө.

Кроун-көзан-машинаөн позө көзны өтгудыр сорлалөмөн бөбөһаң тімөпејевкакөд, позө, ферт, көзны і торјөн бөбөһаңсө, торјөн-жө тімөпејев-касө-і.

Јежа, овгаһнитса (роч-һімјас) һекымын мукөд-пөлөс көјдыс-да сјјөн он вермы көзны.

Өтщөщ-көзан машинаөн көзөм.¹⁾ Ма-шинаыс со кущөм: 1) јашщік, сетчө кістөны туг-

¹⁾ Рочөн шусө—рядовая сеялка.

сө, 2) јашщик-пыдөсас аслыс-пөлөс көјдыс шыб-
лалыг ем, 3) көјдыс-петан тујјас, трубка-кодөг,
јашщик-пыдөсса аппаратгыс көјдысыс шыблаггө
сіјө трубкаас, трубкајастыс сөгга ісковтө сіјө ув-
лаң, гөрјасө; 4) гөрјас, кор машинаыс мунө му-
куҗаыс, најө вөчөны бөрөзда-кодјас, сіјө бөрөз-
да-кодјасас кіггө трубка-куҗа да гөрјас-куҗа-
угыс-көјдысыс, сөгга тыртчө бөрөзда-дорјасгыс-
буждыс-мунас.

Тащөм машинаөн көзны, дерт, буржык:
1) көјдысыд муас пуктыггө отпыда, гөрјасыс пыр
отпыда бөрөздајассө нуөдөны-да; 2) көјдысыд су-
рө откод васөд-інө, сы-понда петасыд лоө от-
щөщ; 3) көјдысыд му-пагтаыд отмоза разалө;
4) му-пыщкө-көјдыс-пуктөм-пыдасө кокніда поҗө
лөгөдны гөртторјассө кыз-колө сувтөдөмөн; 5) көј-
дысыд мунө нөлөд пәјөн, мукөд-дырјі-којмөд-па-
јөн весіг ещажык шыблалөм-көзөмгыд; 6) пета-
сыд пукгө вічөн-вічөн, оз оталагјөн,—шонді жу-
гөрыд адзөжык најөс, вынаөгжык лоөны; 7) ві-
чөннөңи- көзатө весавныд кокніжык.

Тащөм машинанад ужавнытө колө бура-неб-
зөдөм-му. Чорыд, корөга, јөгөг-мујас-вылын сіјө
бура ужавны оз вермы,—гөртторјасыс кутасны
тырны јог-турунјасөн, четчавны му-пыщгыс, көј-
дысыд оз-нін кут пукгыны вічөн-вічөн, отмоза,
кыз-сурө кутас којасны. Тајө колө төдны быд
му ужалыглы.

Тащөм-машинанас јона көзөны СССР-лун-
ывса крегтана-овмөсјас-костын. Мукөдлаын еща-

на тащом машинаыд. Вермасжык паскавы сiжө со кущом губернажасын: Тулскей, Разанскей, Пермскей, Вятскей-губернажасын, мукөдын—лунвылын да асыввылын, 6зiма-көчатө посныдик овмөсжасад көчны тажөн зев бур.

Тани петкөдлам некымын случая, кызи ужалоны тащом машинанас Мөсковскей, Владимирскей да мукөд-губернажасын.

Мөсковскей губернаын агроном Зубрилин көзлис асыс сусө вижөн-көжан-машинаөн, 104—112 килоөн фегатин-вылө; ортчөн олыс крестанаыс көзлывлисны кинанис кык-сымындаөн; агрономыдлөн суыс артмывлис щөкьдджык даж шептажык крестана су-дорыд. Владимирскей губернаын опытажас - вөчан - му - вылын 128 кило су - көждысыс, көкжамыс-гөржа-машинаөн көзөм-көжаыс, туг-урожаыс воывлис 1745 кило (77 пуд); 196 кило (12 пуд)су шыблалөмөн-көзөм-көжаыс сетө вөли урожајсө 933 кило (57 пуд); сiркө машинаа-көжаыс, көждысыс-өтдор, воис тонна да 130 кило (69 пуд), кiа-көжаыс сөмын 737 кило (45 пуд).

Мөд опыт сени-жө вөли вөчөма тази: өти фегатин көзисны кiөн: көждысыс мунис 128 кило (8 пуд); мөд фегатин көзисны машинаөн 61 килоөн (4-пуджөн) фегатин-вылө, бөрөзда-костжасыс вөли 22 сантиметр (6 вершөк)-гөгөр. Мај төлысын бөрөздајас-костса мусө кокныдика небыдисны коканјасөн. Кiа-көжаыд (көждыссө тыртөма вөли пижаөн) сетис урожајсө 1280 кило (80 пуд) фегатин-вылө, бөрөздаа-көжа 64 кило көждысыс—1540 кило (94 пуд);

Кушом кӧзӧ.	дегатин му-вилӧ кӧзӧма.	Богтӧма туг дега-тин-вилыг	Кымын кӧ-лоӧн ещӧ-жык муӧ кӧждыс дег.-вилӧ.	Богтӧма унжык де-гатин-вилыг.	Кымын унджӧн ун-жык уро-жайыс.
Зӧркӧд опытжас:					
Машинаӧн	128 кӧло	1400 кӧло	64 кӧло	188 кӧло	257 кӧло
Шыблалӧмӧн	196 кӧло	1212 кӧло	—	—	—
Idkӧд опытжас:					
Машинаӧн	129 кӧло	1066 кӧло	52 кӧло	168 кӧло	213 кӧло
Шыблалӧмӧн	180 кӧло	885 кӧло	—	—	—
Гукӧд опытжас:					
Машинаӧн	98 кӧло	1185 кӧло	69 кӧло	165 кӧло	228 кӧло
Шыблалӧмӧн	170 кӧло	1020 кӧло	—	—	—

	Көзөмө дегетин- вылө.	Богтөма туг дегетин- вылыг.	Көждысыс муні еща- жык дегетин- вылө.	Богтөма урожајсө унжык.	Ставсө ге- тис көзайн- лы лишней.
Зөр.					
1. Машинадн көзөм .	195 кіло	2375 к.	64 кіло	400 кіло	464 кіло
Шыблалөмөн . . .	256 кіло	1920 к.	—	—	—
2. Машинадн көзөм .	144 кіло	1152 к.	112 к.	284 к.	496 к.
Шыблалөмөн . . .	256 кіло	768 к.	—	—	—
I d.					
1. Машинадн көзөм .	176 кіло	2080 к.	80 к.	352 кіло	432 кіло
Шыблалөмөн . . .	256 кіло	1710 к.	—	—	—

сіз-кө, кіа-көзалөн урожајыс воіс ачыс-10 (10-мында унжык көјдыссыс), машинанад—ачыс-23.

Вјатскеј губерњаын, Слөбөдскеј уездын крестана со кущом урожај ботісны машинаөн көрөм му-вылыс: (Вірөд 36-өд листбок).

Петкөдлам јешцө һекымын відлөг Перымскеј-губерњаса крестаналыз: (Вірөд 37-өд листбок).

Быд посні көзаинлөн выныс оз суз, дерт, ас-көшта-вылө һөбны көјдыс весалан-машина. Выгөднөжык ботчыны быд-пөлөс машинајас сузөдны быдса обществолы, лібө кымынкө-көзајовальтоварішществоө отувтчөмөн. Оні ем уна-сікас коперативјас, крестана-овмөса котырјас. Ыжыд бур најө вөчасны крестаналы, лөгөдасны-кө быдсанізму-ужалан-машинајас-да, кутасны-кө сетавны најө һеыжыд-доныс асланыс-шленјаслы-і, мукөд-крестаналы-і, һешленјаслы щөщ — ужыштнысө. Машинајассө позө новлөдлыны грездсаң мөдө. Тақі быд крестанін весалас егкө ассыс көјдыссө, бурмөдны пондас көјдыс-рөдсө, овмөссө.

Инд. № 4700.

Метріческеј мерајас.

Куџта-мурталан мерајас:

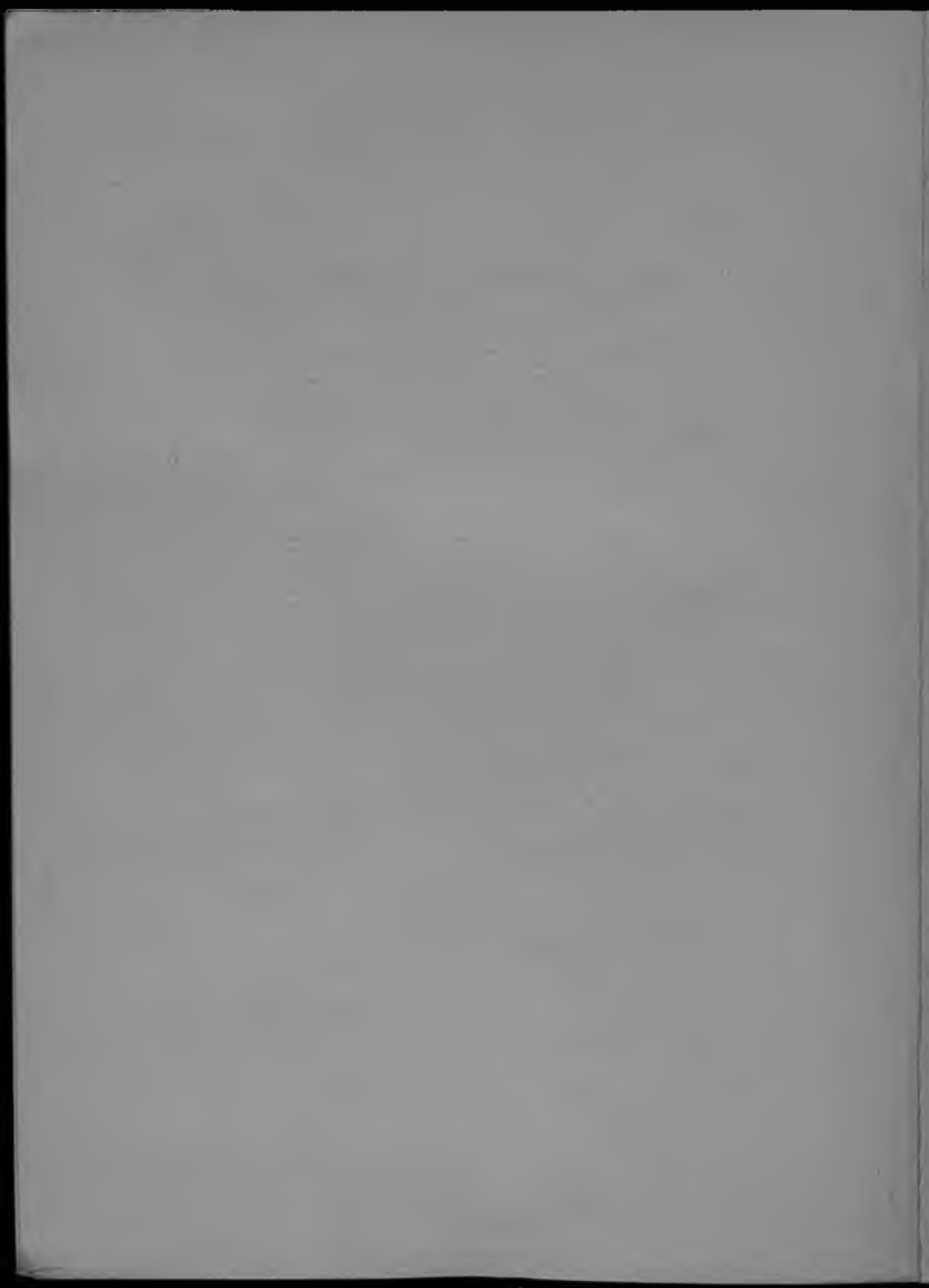
- 1 метр—аршін да $6\frac{1}{2}$ вершөк-куџта.
- 1 метрын—100 саңтіметр.
- 1 саңтіметрын—10 міліметр.

Пафта мурталан мерајас:

- 1 гектар—2160 кв. сажең (өтік дегатіна да-сөд пайтөгыс)-пафта.

Сөкта мурталан мерајас:

- 1 кілограм—кык гув да 42 зөлөтнік-сөкта.
 - 1 кілограмын—1000 грам.
 - 1 грам—зөлөтнік ньолөд јукөн-сөкта.
 - 1000 кілограм—шусө тоннаөн (61 пуд сөкта).
-

дОНЫС 20 УР. 6579

Цена 20 коп.

	Коми-3
	2-1062

С. А. ЕРШОВ. О семенах и посеве.
Перевод С. ТРОФИМОВА.